

International Journal of Languages' Education and Teaching
December / 2014

**TÜRKÇE EĞİTİMİNDE DİL VE KÜLTÜREL DEĞERLERİN
KAZANILMASINDA KARAGÖZ / GÖLGE OYUNUNUN İŞLEVSEL
KULLANIMI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Mesut BULUT

Assist. Prof. Dr.

mbulut@bayburt.edu.tr

Bayburt University

Department of Turkish Education

ÖZET

Türk milletinin keskin zekâsının ürünü olan ve Geleneksel Türk Tiyatrosu'nda çok önemli bir yere sahip olan Karagöz/gölge oyunu, geçmişten günümüze bünyesinde barındığı değerler sistematığı açısından eğitim boyutu itibarıyla Türkçe eğitiminde önemli işlevleri yerine getirmektedir. Dil ve kültür aktarımı noktasında, özellikle millî kültür, millî şuur, millî birlik ve beraberliğin sağlanması, bireylerin psikolojik, sosyal ve kültürel yönden geliştirilmesi başta olmak üzere, özellikle eğitsel yönleriyle hem çocuk eğitiminde hem de yetişkin eğitiminde önemli işlevlere sahiptir. Dil ve kültür aktarımı başta olmak üzere birçok boyutuyla eğitimde önemli bir yere sahip olan Karagöz oyunu, geleneksel Türk temaşa sanatını en özgün şekliyle yansıtmaya dolayısıyla, genç-yaşlı herkes tarafından önemini korumaya devam etmektedir; fakat hak ettiği şekilde işlevsel olarak eğitimde değerlendirilmediği de yadsınamaz bir gerçektir. Karagöz, toplumun tüm katmanları tarafından bu denli kabul görmüş bir gölge oyunudur. Türkçe eğitiminde kullanılan Karagöz'ün, başta dil ve kültür aktarımı olmak üzere, Türk milletinin renklerini, duygularını, düşüncelerini yansıtmada kolaylık sağladığı bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur. Bu çalışmada, Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun önemli bir ögesi olan Karagöz/gölge oyununun içerdiği sosyal ve kültürel değerleri, Türkçe eğitimindeki eğitsel yönü nitel araştırmanın literatür taraması yöntemiyle ele alınmış, bu oyunun işlevsel kullanımının Türkçe eğitime yönelik katkıları, önemi ve rolleri konusunda değerlendirmelerde bulunulmuş ve bu oyunun işlevsel kullanımına yönelik olarak bireysel ve toplumsal anlamda farkındalık düzeyine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karagöz, gölge oyunu, Türkçe eğitimi, işlevsellik.

AN EVALUATION OF FUNCTIONAL USE OF KARAGOZ/ SHADOW PLAY IN GAINING LANGUAGE AND CULTURAL VALUES IN TURKISH EDUCATION

ABSTRACT

The shadow play of Karagoz which is a product of Turkish nation's acute mind and which has an important place in traditional Turkish Theatre fulfils important functions in Turkish education with its educational aspect with regard to containing values systematic within itself from past to present. Concerning language and cultural transfer, it has very important functions both in child education and adults' education with regard to ensuring national culture, national conscience, national solidarity and unity, developing individuals psychologically, socially, and culturally, and specifically with its educational aspect. As the shadow play of Karagoz ,which has a very important place primarily in language and cultural transfer as well as in education with its many aspects, represents traditional Turkish performing arts in its most unique way, everybody, either young or old, still continues to protect its importance; however, it is an undeniable fact that it is not appreciated functionally as it deserves in education. It has been revealed by the scientific studies that the shadow play of Karagoz , which is used Turkish education, provides convenience not only for language and cultural transfer but also for the representation of Turkish nation's colours, feelings and ideas. In this study, the social and cultural values included in the shadow play of Karagoz, an important element of traditional Turkish Theatre, in terms of its educational aspect in Turkish education were explored via literature review method and evaluations were made about the contributions which the functional use of this play made to the Turkish education, its importance and roles. Moreover, the study aimed at making contributions to the individual and social level of awareness in terms of its functional use.

Key Words: Karagoz, shadow play, Turkish education, functionality

Giriş

Geleneksel Türk Tiyatrosu içerisinde önemli bir yere sahip olan Karagöz, bir gölge oyunu olarak toplumumuz tarafından "çocuk oyunu" bilinmekle birlikte toplumun tüm katmanlarına hitap etmiştir. Karagöz, Türk toplumunun önemli bir kültürel değeridir. Bu oyunun bünyesinde edebiyat, müzik, folklor, dans ve mizah gibi unsurlar yer almaktadır. Bu oyun başta çocuk ve yetişkin herkese hitap etmektedir. Yazan, oynayan ve yönetenin aynı kişi olabildiği bu oyunda "hayali" veya "hayalbaz" denilen kişi, deriden yapılmış şekilleri kendisi zanaatkâr vasfıyla hem hazırlar hem de hazırlamış olduğu figürleri hareket ettirerek oyunu aksettirir. Perde gerisinde yansıtılan bu gölge oyunu mizah ögesiyle hem güldürürken hem de düşündürür. Acem, Arap, Arnavut gibi farklı milletlerin oyunda yer alması, oyuna ayrı bir kültürel zenginlik ve evrensellik katmaktadır. Karagöz, yetişkin veya çocuk -7'den 77'ye- herkesi ilgilendiren sosyal ve kültürel değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Karagöz, halk eğitiminde çok önemli rolleri üstlenen kültür ürünlerindedir.

Geleneksel temaşa sanatının temel taşlarından olan Karagöz'ün; sosyal ve kültürel değerler bağlamında oluşan işlevsel kullanımı itibarıyla değerlendirilmesi zaruret hâlini almaktadır. Bu oyunun başkahramanları olan Hacivat ve Karagöz; iyi-kötü, doğru-yanlış, ilim-cehalet gibi değerleri yansıtan önemli tiplerdir. Zengin bir hayal dünyasının ve yaratıcı bir kişiliğin tezahürü olan bu tipler; tarihi, dini, sosyal ve kültürel değerlerin yansımasıdır. Dolayısıyla, bu tiplerin geçmişten günümüze ortaya çıkışı, yansıttığı değerler eğitim boyutu açısından derinlemesine ortaya konulmalıdır. Son yıllarda yapılan inceleme ve araştırmalar, afişler, reklamlar bu oyunun etkisini günümüzde de etkili bir şekilde devam ettirdiğinin göstergesidir. Bu oyundaki mizah unsuru; bu oyunun toplumun tüm katmanları tarafından benimsenmesini sağlayan bir ayna işlevinde olmasını sağlamıştır. Türkçe eğitiminde, öğrencilere dil ve kültürel değerlerin kazandırılmasında Karagöz'den daha fazla yararlanılması gerekmektedir. Bu konuda son dönemde yapılan reklamlarda Karagöz ve Hacivat tiplerinin kullanılması toplumun bu oyuna olan talebinin göstergesidir. Bu bağlamda, hem dil eğitiminde hem de değerler eğitiminin daha kolay bir şekilde benimsenmesinde, özümsemesinde bu oyundan etkin bir şekilde yararlanılmasını zorunlu kılmaktadır. Milletimizin kültür hazinesi olan bu oyun, Türkçe eğitiminde daha etkin bir şekilde kullanılmak durumundadır. Çünkü, özellikle bünyesinde barındırdığı birtakım kültürel değerler, söz ve davranışlar; Hacivat ve Karagöz tipleriyle topluma ve bireylere çok daha kolay verilebilir, bunların benimsenmesi sağlanabilir. Bu yüzden, birtakım argo söz ve davranışlardan arındırılmış sosyal ve kültürel bir değer olan Karagöz, pedagojik yönüyle çocuk ve yetişkin eğitiminde öncü rol oynayabilecek potansiyele sahiptir. Nesillerimizin dil ve kültürel değerler bakımından donanımlı hâle getirilmeleri anlamında çocuk edebiyatı ürünleri eğitim boyutu itibarıyla önemli işlevleri yerine getirmektedir. Karagöz oyunu, doğaçlama metinler olarak görülse de önemli yazılı metinlerin birikimi yönünden zengin olan bir oyundur.

Gölge oyununu yansıtan yazılı metinlerin eğitim boyutundan pekâlâ yararlanılabilir. Karagöz /hayal oyunu veya gölge oyunu; 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren en önemli eğlence türlerinden biri olmuş; Osmanlı'da yaşamış çeşitli halkların kültür ve müziklerini birleştirmiş; başkent İstanbul'dan Anadolu'ya yayılmış, ramazan ve sünnet düğünlerinde, şenliklerde, kahvehane ve bahçelerde oynatılmıştır. Karagöz'ün bu denli sevilmesin sağlayan şey; güldürürken düşündürmesi, komik olaylarla hiciv ve taşlamayı kaynaştırmasıdır (Çolakoğlu, 2006: 543-544).

Karagöz'ün tarihimizde ve kültürümüzde ne zaman yer aldığı ve "Karagöz" adını aldığı ile ilgili çeşitli görüşler yer almaktadır. Bunların en başında ise Bursa Efsanesi gelmektedir. Sultan Orhan Dönemi'nde geçtiği rivayet edilen bu efsanede Ulu Camii'nin inşaatında çalışan Kambur Bâli Çelebi (Karagöz) ile Halil Hacı Avaz (Hacivat)'ın arasında geçen nükteli konuşmaların zaman içerisinde camii inşaatını yavaşlattığını gören Sultan Orhan'ın öfkelenmesi üzerine ikisini de idam ettirmiştir. Padişah yaptığından dolayı pişmanlık duyar ve üzülür. Padişaha yakın isimlerden Şeyh Küşteri de padişahı teselli bulması umuduyla beyaz sarığını çıkararak arkasına bir ışık yakmış, çarıklarla tasvirler yapmış, nükteli konuşmalarla Hacivat ve Karagöz'ü canlandırmıştır.

Evliya Çelebi, Karagöz ve Hacivat ile Karagözcüler hakkında önemli bilgileri nakletmektedir. Evliya Çelebi'ye göre; Karagöz'ün gerçek adı Billi Çelebi'dir. Kendisi Selçuklu Türkleri'nden olup demircilikle uğraşır. Bursa şehrini Türkler alınca Ahmet Bali Çelebi Bursa'ya yerleşir, burada demircilikle uğraşır. Osmanlı padişahı Sultan Orhan, Bursa'da bir cami yaptırmaya karar verir. Dikenin dört bir tarafından ustalar, işçiler gelir. Bali Çelebi de bu inşaatta görev alarak taş parçaları demir çubuklarla birbirine tutturur. Aynı inşaatta ustabaşı Hacivat (Hacı İvaz) ile tanışır. İki arasında içten bir arkadaşlık doğar. Neşeli ve tatlı dilli bu insanların bir araya gelmeleri, yaptıkları sohbetler diğer işçilerin işleri bırakmalarına sebep olur. Cami inşaatı yavaşlar. Padişah durumu öğrenir. Her ikisinin de başlarını vurdurarak cezalandırır. Sonunda suçsuz oldukları anlaşılır. Padişah bu duruma çok üzülür. Şeyh Küşteri adında bir adam, padişahın acısını hafifletmek için Karagöz ve Hacivat'ın şeklini deri üzerine resmeder. Bu şekilleri, ışık kaynağı önünde ve perde arkasında oynatır. Gölge oyunlarının zamanımıza bu haliyle geldiği belirtilir (Mutlu, 1995: 53).

Evliya Çelebi'nin belirttiği başka bir rivayet ise şu şekildedir: Karagöz, Bizans İmparatorunun habercisi olup gerçek adı Sofyozlu Mehmet Balı Çelebi'dir. Bu kişi imparatorun mektuplarını Selçuklu Sultanı Alaattin Keykubat'a taşımış. Hacivat ise Selçuklu Türkleri'nden olup Efeli oğlu Yörükçe Halil adıyla anılmış. Onun görevi de Selçuklu Sultanı'nın Mekke ve Medine'ye gönderdiği mektupları taşımakmış. Bu iki postacı, seyahatlerinde birbirleri ile karşılaşınca şakalaşıp çevresindekileri bol bol güldürürlermiş. Hacivat bir gün, Medine'den dönerken Şam dolaylarında haydutlar yolunu kesmişler ve onu öldürmüşler. Hacivat'ın sevimli köpeği sahibinin katillerini ortaya çıkarmış. Haydutlar yakalanarak cezalarını çekmişler. Evliya Çelebiye göre; bu olay Anadolu'da duyulur ağızdan ağıza dolaşır. Bir sanatçı Karagöz ve Hacivat'ın görüntülerini deri üzerine işler, oynatır. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre, 1623 yılında yapılan şenlikte bol bol gölge oyunlarına yer verilmiştir. Hatta Sultan IV. Murat bile bu oyunları seyretmiştir. Onun devrinde pek çok gölge oyunu ustaları yetişmiştir. 17. yüzyılda gölge oyunları kesin biçimlerini aldı. Lale devrinde de bu oyunlara geniş yer vermiştir. 19. yüzyılda Karagöz önem kazanmıştır (Mutlu, 1995: 54). Gölge oyunu teknik olarak evrensel yönü olan oyunlardandır. Her toplumun değer yargıları dini, tarihi, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıları farklılıklar arz ettiğinden; gölge oyunun teknik olarak uygulanışı da farklıdır. Dünyanın değişik bölgelerinde olan gölge oyunu çeşitlilik göstermektedir. Bizim toplumumuzda Karagöz'de bazen yergi (taşlama), bazen mizah ögesi ön planda olacak şekilde sanattaki yerini almıştır.

Karagöz oyununun ortaya çıkışını Mısır'a, Çin'e, Moğollar'a, Orta Asya'ya bağlayanlar olmuştur. Çıkış kaynağı ile ilgili farklı görüşler olmakla birlikte Karagöz'ün Türk milletinin zengin hayal dünyasına ait olduğu gerçeğini değiştirmez. Yine bu konuda Evliya Çelebi, seyahatnamesinde bu sanat hakkında bilgiler vermiştir. Bursa'da ve çevresinde bulunan birtakım mezar ve mezar taşındaki yazılar; Karagöz'ün burada olması konusunda önemli bir veri sunmaktadır. Çocuk yetişkin hepimizin zevkle takip ettiği bu oyunumuz, sinemanın etkisine rağmen hâlâ varlığını etkin bir şekilde devam ettirmektedir. Sanat ve bilim camiasında bu oyuna olan ilgi de bu oyunun ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermektedir.

Bu ilginin ortak amacı; bu sanatı yeni nesillere tanıtmak, bu sanatı yaygın bir şekilde kullanımını sağlayarak gelecek nesillere aktarının sağlamaktır (Mutlu, 1995: 57). Çıkış kaynağı farklı bir yerden olsun ya da olmasın, yıllarca bizim rengimizi, sesimizi, yaşam tarzımızı, geleneklerimizi, göreneklerimizi, kısacası kültürümüzü ve millî değerlerimizi yansıtan bir değer olarak Karagöz, bizler için vazgeçilmez olma özelliği taşımaktadır.

Yöntem

Çalışmada, nitel araştırmanın literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması, var olan kaynak ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya denir. Bu yöntem, araştırma probleminin seçilerek anlaşılmasına ve araştırmanın tarihsel bir perspektife oturtulmasına yardımcı olur (Karasar, 2005: 183). Çalışmanın verilerini; kitap, makale, tez vb. bilimsel kaynaklar oluşturmuştur. Elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu yöntem ile Geleneksel Türk Tiyatrosu ürünlerinden olana Karagöz oyununun dil ve kültürel değerlerin kazanımındaki işlevsel kullanımları ele alınmış, Türkçe eğitimindeki işlevsel kullanımının başta dil olmak üzere sosyal ve kültürel değerlerin aktarımı bağlamındaki önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

Karagöz / Gölge Oyununun Genel Özellikleri

Gölge oyununa adını veren Karagöz, sıradan halkı temsil eden karakterdir. Karagöz, ahlaki değerleri göz ardı eden ve sağduyusu gelişmemiş, işsiz, kaba, cahil, sinir bozucu kişiliğe sahip, sokaktan biridir. Diğer temel karakter olan Hacivat ise Karagöz'ün aksine şiirsel bir üslupla edebi konuşabilen, yüksek zümreye yakın, sıcak ilişkiler kurabilen, zeki, nükteli konuşan, eğitilmiş biridir. Karagöz'de günlük yaşamın içerisinde mizah öğeleriyle süslü diyaloglar hâkimdir. Espri, söz oyunları, sanatkârane üslup, hızlı ve keskin zekâ ürünü konuşmalar bu oyunun temel özellikleridir.

Karagöz üzerine birçok araştırma yapmış olan Saim Sakaoğlu onu şöyle ifade etmektedir: “*Karagöz*” kavramı, Türkler arasında dar ve geniş çerçeveli olmak üzere iki anlama sahiptir:

- a. Dar çerçeveli olanı, gölge oyununun başkışisi olan Karagöz adındaki karakteri içine alır.
- b. Geniş çerçeveli olanı, gölge oyunlarının tamamına verilen genel bir addır (Yusra, 2011: 9).

Karanlık bir ortamda beyaz bir perdenin gerisinde bir ışık yakılmak suretiyle deriden meydana getirilmiş ve renk verilmiş insan ve hayvan tasvirlerinin perdeye aksettirilmesi, şive ve ağız taklitleri, tiplerle ilgili ortaya çıkan bir oyundur. Çubuklar vasıtasıyla perde gerisinde oynatılan bu gölge oyunu birçok adla anılmıştır.

Karagöz, tarihin derinliklerinde düşünülmüş bir hayal oyunudur. Bir beyaz perdenin arkasına konulan bir ışıkla ve bu ışığın önünden geçirilerek perdeye aksettirilen şekillerle oynanır. Genellikle deve derisinden yapılmış bu insan ve eşya resimleri renklidir. Perdeye, kendi güzel şekilleri ve sihirli renkleriyle yansıtılır. Karagözcü, bu şekilleri hareket ettirir, konuşturur, boğuşturur; insan ve hayvan şekilleri mafsallı olduğundan perdede çok çevik ve kıvrak hareketler yapabilirler. Bu, seyircilerde, insanı birtakım cazip hayaller hâlinde görebilmenin derin zevkini uyandırır (Sevilen, 1969: 1).

Karagöz oyunu; zevk ve eğlence aracı olmanın yanında eğitim işlevleri de ön planda olagelen Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun önemli öğelerindendir. Karagöz'ün ortaya çıkışı ile ilgili net olarak bir tarih ortaya konamamaktadır; fakat Osmanlı Dönemi'nde özellikle Ramazan ayında sünnet şöenlerinde, bayramlarda, kahveevlerinde, bahçelerde sanatkârane bir üslupla, mübalâğa, ironi, hiciv, söz oyunları, taklit yoluyla mizah yapmak ve bu insanları düşündürmek, bu oyunların karakteristik özelliklerindedir. *“Deriden yapılan insan, hayvan ve eşya şekillerinin arkadan ışıktandırılarak bir perde üzerine yansıtılması temeline dayanan geleneksel seyirlik oyundur, bir gölge oyunudur. Karagöz oyununda tek sanatçı vardır. Belli konular olmasına karşın doğaçlamaya dayalı bir oyundur. Konuyu her sanatçı kendine göre işler. Oyunun iki başkişisinden Karagöz halktan, okumamış birini; Hacivat ise aydın ya da yarı aydın birini temsil eder”* (Kavcar vd. 2013: 70).

Gölge oyunun geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Türkiye'ye gelişle ilgili çeşitli görüşler söz konusudur. Geleneksel halk temaşa sanatı olan Karagöz, bir hayal oyunudur. Hayal oyununun menşei meselesi birçok kişiyi meşgul etmiş ve tartışmalara yol açmıştır. Günümüzde de tartışmalar devam etmektedir. Genel kabul gören görüş Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde ve Mısır'dan geldiği düşünülmekte ve *“Zill-i hayal”* olarak adlandırılmaktadır. Bu oyun, 17. yüzyılda *Karagöz* adını almış ve kesin biçimine kavuşmuştur. Zaman içerisinde yerli tipler, yerli oyunlar ve yerel mizah öğeleriyle gölge oyunu Türk kültürünün önemli parçası olmuştur. Tek sanatçıdan oluşan bir gösteridir. *Hayalî ve hayalbaz* olarak adlandırılan Karagözcü, renkli tasvirleri çubuklar aracılığıyla oynatır. Bu kişi; yaratıcı, yönetmen ve aktör pozisyonundadır. Bu oyunda *Hacivat ve Karagöz* asıl tiplerdir. Kişiler bakımından zengin bir kadroya sahiptir. Karagöz; halk ve halkın sağduyusunu temsil etmektedir. Cesur kişiliğiyle sıkıntılara girer. İşi gücü yoktur, Hacivat'ın katkısıyla iş bulur. Aşırı meraklı, patavatsız, hazır cevaplı, açık seçik konuşan, eşyle kavgalı bir tiptir. Bazen hile yaparak diğer kahramanları kandırmaya çalışır. Bu olumsuz özelliklerine rağmen saf, özü sözü bir, mert, candan, şefkatli, merhametli bir tiptir. Hacivat ise Karagöz'e oranla daha kültürlü, ne yaptığını bilen, sağduyulu, güvenilir bir tiptir. Arapça ve Farsça ağırlıklı süslü bir dil kullanır. Bu süslü dil nedeniyle *Karagöz* çoğu zaman Hacivat'ı anlamaz veya anlamazlıktan gelir. Dil nedeniyle aralarında geçen diyaloglar oyunun temel öğeleridir (Oğuz, 2008: 78).

Geleneksel Türk Tiyatrosu'nun önemli bir parçası olan Karagöz; yansıttığı değerler, duygu, düşünüş ve davranışlarla sahnede ölümsüz karakterler ortaya koymaktadır. Asırlardır süregelen bu oyunu ölümsüz kılan da yansıttığı bu değerlerdir. Karagöz, *saf Türkçeyi* temsil ederken; Hacivat ise *yabancılaşmaya yüz tutmuş Türkçeyi* temsil etmektedir. Bu davranışlarla *“millî kültür”* ve *“millî dil bilinci”*ne sürekli vurgu yapıldığı görülmektedir. Karagöz oyunu, Osmanlı'yı da çok iyi bir şekilde yansıtmaktadır. Türk-Osmanlı topluluğu içerisine karışmış olan Rum, Ermeni, Yahudi, Arnavut, Arap, Acem gibi kavimlerin tipleri ve bu kavimlerin kendi karakteristik duyuş, düşünüş ve davranışları Karagöz'de çok güzel bir şekilde yansıtılmaktadır. Karagöz oyununda, birtakım tiplerin söyleyişleriyle alay edilmesi, Türkçedeki konuşma biçimlerine, Türkçenin sesine ve estetiğine özellikle önem verildiğinin önemli bir göstergesidir. Türk milletinin keskin mizah zekâsının ürünü olan Karagöz; birtakım olaylarda Türk milletinin bir şeyler yaratabilme yeteneğini ve gücünü göstermektedir.

Özellikle dram konusunda engin bir yeteneğe sahip olduğumuz yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim bu oyunda belirgin bir şekilde karakter yaratmada ve tiplerde görmek mümkündür. Günlük yaşamın bir parçası olarak yaşanan birtakım olumsuzluklar, gülünç durumlar ustalıklarla perdeye aksettirilir. Saflık, çokbilmişlik, şark kurnazlığı, sahte kahramanlıklar, menfaatperestlik, haytalık vb. durumlar belli başlı temalar olarak göze çarpmaktadır. Perde gerisinde birtakım tasvirler aracılığıyla renk ve ışıkların da yardımıyla perdeden aksettirilir.

Hacivat ve Karagöz oyunu da denilen gölge oyunu deriden kesilen ve tasvir adı verilen insan, hayvan, bitki, eşya vb. birtakım şekillerin arkadan ışıklandırılmış beyaz bir perde üzerine yansıtılması temeline dayanmaktadır (Demir ve Özdemir, 2013).

Karagöz, diyaloglardaki anlamlı cümlelerle belleklerde yer etmiş zengin sözlerle, güzel ve ahenklidir. Karagöz'de İstanbul Türkçesi esas alınmıştır. Kullanılan Türkçede zaman zaman sevimli halk tekerlemeleri sık sık tekrarlanır. Bu güzel tertipte gizli bir lirizm bulunan cümleleri tekrar tekrar söylemekten belirgin bir haz duyulur. "Mandıra, Yalova Saf asi" oyununda olduğu gibi, Karagöz'le Hacivat'tan sonra perdeye gelenlerin; Rabiş Hatun'un, Çelebi'nin, hatta Kekeme'nin, Hımhım'la Tiryaki'nin sahneye girerken ilk söz olarak:

— Gele gele geldim, buracığa, dahı gönlüm nereciğe? Sözü, dillerde yer etmiş, sevimli bir sözdür. Bu cümledeki "dahı" kelimesinin eski Türkçedeki ve Türk aydınlar dilindeki özellikleriyle kullanılması ayrıca dikkate değerdir. Karagöz oyununda dil bozukluklarını, dil sürçmelerini ve ıstıhlalı konuşmaları affetmeyen asıl tip Karagöz'dür. Karagöz, böyle kelime ve ıstıhaları, Türkçede onların ahengine uygun bir başka sözle anlar. Bu yüzden muhavereler (Karagöz ile Hacivat'ın oyuna başlama konuşmaları), zaman zaman komik ve kuvvetli bir lisan tenkidi mahiyetini alır (Sevilen, 1969: 8). Karagöz, Türkçe öğretimine katkı sunabilecek potansiyele sahiptir. Bu nedenle güzel ve doğru Türkçe öğretimi için gerek I. kademe Türkçe derslerinde gerek II. kademe Türkçe derslerinde kullanılması; dil ve kültürel değerlerin somutlaştırılması ve benimsetilmesi, Türkçenin zenginliklerinin yansıtılması, zengin bir söz varlığının kazandırılması gibi önemli işlevleri bünyesinde barındırmaktadır.

Türkçe Eğitimi ve Öğretiminde Karagöz'ün Yeri ve Önemi

Türkçe eğitimi ve öğretiminde oyun, şüphesiz önemli işlevleri yerine getirmektedir. Oyun; bireylerin ruhen, bedenen iyi olmasını, derse hazır olmasını ve eğitim sürecinin sağlıklı bir şekilde devam etmesini doğrudan etkilemektedir. Rahat ve huzurlu bir öğretim ortamında oyun ile birlikte öğrenme eyleminin gerçekleşmesi çok daha kolay olabilmektedir. Oyunun eğitim-öğretim faaliyetlerinde önemli bir etken olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur.

Bilgi çağı olan günümüzde bütün dersleri oyun ve dramatizasyon yolu ile öğretmek mümkündür. Çünkü çocuk, oyun vesilesiyle deneyim kazanmakta, çözüm yollarını geliştirmek suretiyle stratejik düşünme becerisi kazanmaktadır. Böylece öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri ve davranışlar oyun aracılığıyla rahatlıkla kazandırılabilir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006a). "*Oyun, çocuğu eğlendiren, zevk veren bir faaliyet olmasının yanında onun bilişsel, duygusal, sosyal, bedensel ve dil gelişimlerine de etki etmektedir. Oyun; çocukların farklı düşünmelerine, yaratıcılıklarının gelişmesine, sevinçlerini, hüznlerini göstermesine ve duygularının farkına varmasına, arkadaş grupları içinde toplumsallaşp, ahlâki ve sosyal kurallara*

uymasına, kas ve kuvvetin gelişmesine, ifade yeteneğinin ve kelime hazinesinin gelişmesine yardımcı olmaktadır” (Gülsoy ve Uçgun, 2013: 945). “Çocukluk döneminde sembollere dayalı ve nesnelere dünyasına yakınlaşan dili, en iyi öğretme ortamı doğal ortamlardır. Doğal ortamlar için oyunlar çok önemlidir. Çocuk oyun esnasında rahat ve iletişime daha açıktır” (Maden, 2010: 516). Günümüzde büyük, küçük hepimizin zevkle arayıp seyrettiği Geleneksel Türk Tiyatrosu ürünü olan Karagöz; aradan yıllar geçse bile önemini kaybetmemiş, sinema ve televizyonun büyük etkileri yanında yine taptaze canlılığını korumuştur. Bilim adamlarından usta sanatçılara kadar birçok kesim tarafından ilgi duyulmuş, onunla ilgili birçok seminerler yapılmış, kurslar açılmış, yarışmalar düzenlenmiştir. Hepsinde de ortak olan amaç; bu geleneksel sanatı yeni kuşaklara tanıtmak ve yaymak esasını benimsemiş olmalarıdır (Mutlu, 1995: 57). Özellikle Türkçe eğitimi ve öğretiminde birçok etkinlik alanı olmasına rağmen Türkçe öğretim programındaki etkinlikler gerçek anlamda yapılamamakta ve bu durum Türkçe eğitimi ve öğretiminde birtakım sorunların büyümesine neden olmakta, dilin gerçek manada öğretilmesini sekteye uğratmaktadır. Sağlıklı bir dil öğretiminin yapılabilmesi, bireylerin kendini ifade edebilmesi, kültürel değerlerin edinilmesi ve bireylerin sosyalleşmesinde hiç şüphesiz dil önemli rol oynamaktadır. “Dil, yalnızca bildirişmeyi gerçekleştiren bir araç olarak kalmaz; toplumla, onun kültürüyle olan ayrılmaz bağları dolayısıyla toplumun çeşitli özelliklerine, yaşayışına, inançlarına, geleneklerine, tarihine ışık tutan önemli bir toplumsal kuram olarak karşımıza çıkar. Bireyin ve toplumun kültür varlığı olarak belirir” (Atabay-Özel-Kutluk, 2003: 15; Akt: Börekçi ve Tepeli, 2013: 95). Karagöz, dil öğretiminde işlevleri gözetilerek kullanılmalıdır. İşte bu noktada işlevsellik kavramı önem arz etmektedir. Özellikle Türkçe/ Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri bu konuda inisiyatif almak zorundadır. Salt metin odaklı, öğretmen odaklı bir anlayışla eğitim-öğretim yapılamayacağı herkesin malumudur. Türkçe öğretim programında belirtilen örnek etkinliklerle birlikte öğretmenin belirleyeceği birtakım etkinlikler oyunlaştırılarak öğrencilerle birlikte öğrenme eylemi çok daha eğlenceli hâle getirilebilir. Bu noktada Türk kültürünün, tarihinin, inancının gereği olarak değerler eğitimi penceresinden bakılmak suretiyle özellikle Türkçe derslerinde, Geleneksel Türk Tiyatrosu’nun önemli öğelerinden olan Karagöz’ün yoğun bir şekilde kullanılması elzemdir. Hem yetişkinlere hem de çocuklara hitap ettiği için özellikle mizah öğeleriyle yüklü olan Karagöz oyunu, toplumun her kesimine hitap edebilecek değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Yapılan araştırmalar bazı değerlerin oyunlaştırılarak bireylere çok daha kolay bir şekilde verilebildiğini ortaya koymaktadır. Toplumun her kesiminden kahramanların yer aldığı bu oyunda tarihimizden, kültürümüzden, geleneklerimizden, üzüntülerimizden, sevinçlerimizden kesitler görmek, kısacası; kültürümüzün tamamını görmek mümkündür. Sosyal ve kültürel değerlerimizi bir arada toplayan geleneksel gölge oyunumuz olan Karagöz, Türkçe öğretiminde değerler eğitimi başta olmak üzere, okuma eğitimi, dinleme eğitimi, yazma eğitimi, konuşma eğitimi, görsel okuma ve görsel sunu gibi dil öğrenme alanlarında kullanılabilir. Hacivat ve Karagöz başta olmak üzere, oyunun diğer kahramanları ve bunlara bağlı oyunlar Türkçe eğitiminde yoğun bir şekilde işlevsel bakış açısıyla değerlendirilmek durumundadır.

Türkçe öğretiminde ilköğretim öğrencilerinin dikkatini fazlasıyla çeken bu iki kahramanın kullanılması özellikle karakter ve değer eğitimi açısından önem arz etmektedir. Bu tür oyunlarda bulunan Çelebi (Genç, züppe bir mirasyedi), Altı Kulaç Beberuhi (Cüce ve aptal), Tuzsuz Deli Bekir (Sarhoş, zorba), Efe (Zorba), Matiz (Sarhoş), Zenne (Kadın), Kastamonulu (Oduncu, bekçi), Bolulu (Aşçı), Kayserili (Pastırmacı), Rumelili (Pehlivan, arabacı) vb. şeklinde adlandırılan karakterler hem dil kullanımı hem de dille topluma ait kültür ve değerlerin kazandırılması açısından uygun tiplerdir (Demir ve Özdemir, 2013). Karagöz oyununda yer alan karakterler, belli bir deneyimin, yaşanmışlığın, ruh halinin tezahürüdür. Toplumun neredeyse tüm katmanlarından sosyal ve kültürel yönden izler taşıyan bu oyunda; iyi ile kötünün savaşı, bireyin toplum nazarındaki olumlu-olumsuz davranışları, topluma ait ahlaki değerler, yozlaşma, yabancılaşma, sosyal düzensizlikler oyundaki temel karakterler ve yardımcı karakterlerle birlikte yansıtılır. *“Oyunlarda, toplumsal yaşamın bütün tipleri, kültürel durumları içinde yansıtılırken çarpık durumlar, ilişkiler, yozlaşmış sistem, yaygınlaşan olumsuzluklar abartı ve saçma boyutuna taşınarak karikatürize edilir. Toplumsal ve bireysel açıdan yergisel eleştiri ve güldürünün bir arada kullanıldığı oyunlarda, sosyal yaşamın düzen ya da sistem kaynaklı çelişkileri, kusurları; alay, abartı, kötüleme, aşağılama ve suçlama biçiminde yansıtılır; toplumsal dejenerasyonun sebepleri ve sonuçları gösterilir. Ayrıca diyalekt farklılığına ve söz oyunlarına dayanan dil güldürüsünün de ironik bir anlatım tarzı olarak kullanıldığı görülür”* (Eliuz, 2008: 296).

Karagöz oyunu, Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarında yer alan *“Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan”* (MEB, 2006b:1). Dilimizin, millî birlik ve bütünlüğümüzün temel unsurlarından biri olduğunu benimsemeleri; duygu, düşünce ve hayallerini sözlü ve yazılı olarak etkili ve anlaşılır biçimde ifade etmeleri; Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla millî ve evrensel değerleri tanımaları; millî, manevî ve ahlâkî değerlere önem vermeleri ve bu değerlerle ilgili duygu ve düşüncelerini güçlendirmeleri konularında (MEB, 2006: 4). Türkçe öğretim programı, önemli rolleri yerine getirebilecek potansiyele sahiptir. *“Yüzyıllardır çocukların eğlence kaynağı ve eğitim aracı olarak yerini korumuş olan Karagöz oyunları, günümüzde de eğlencenin yanı sıra eğitim öğretim ve kültür aktarımı noktasında değerlendirilmektedir. Karagöz oyunlarında, yeni nesillere aktarılacak istenen her türlü kültürel ve eğitsel unsura yer verilebilir. Onlara kazandırılmak istenen her davranış, verilmek istenen her türlü mesaj Karagöz ve Hacivat’ın dudakları arasından çıkararak zihinlere yerleştirilebilir”* (Menek, 2011: 147). MEB 2006 Türkçe öğretim programında etkili iletişim kurma, konuşma ve dinleme/izleme dil öğrenme alanlarıyla ilgili olarak *“Hacivat ve Karagöz”* gölge oyunu ile ilgili etkinlik örneğine yer verilmiştir. Bu örnek etkinlik yoluyla etkili iletişimi olumsuz yönde etkileyen birtakım davranışlar, standart Türkiye Türkçesinin önemi, karşdakini etkili bir şekilde dinlemenin önemi, konuşmanın hızını ve akıcılığını ayarlamamanın önemi, tekrara düşmeden ve adab-ı muâşeret kurallarına uygun şekilde konuşmanın önemi, Türkçenin dil bilgisi kurallarına uygun cümleler kurabilmek, metin üzerinde somutlaştırılarak verilmiş, bunda amaç; *“Hacivat ve Karagöz”* tiplmesi yoluyla dil öğrenimini daha rahat ve kolay bir şekilde gerçekleştirilmesidir (MEB, 2006).

Son zamanlarda Hacivat ve Karagöz tiplerinin toplum üzerindeki etkisi keşfedilerek, kitle iletişim araçlarında, özellikle görsel işlevlerinden dolayı televizyonlarda reklam aracı olarak yoğun olarak kullanılmaktadır. Karagöz oyunu, milletimizin temel değerlerinden olma vasfından dolayı milletimiz nazarında birtakım kutsiyet addetme gibi alışkanlıkları beraberinde getirmiştir. Geçmişten, tarihten izler taşıması, bu oyunun önemini, cazibesini daha da arttırmaktadır. Özellikle eğitimde son dönemde yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu oyunun eğitimde I. kademedен itibaren kullanılmaya başlanması, özellikle çocukların görsel öğelerden, oyunlardan etkilenmesi bu oyunun kabul görmesini sağlamıştır. Bununla birlikte Karagöz oyunu, mekân olarak değişime ayak uydurmuştur. *“Karagöz kahvehaneden çıkıp çocuklar için bir alışveriş merkezi eğlencesi olmuştur”* (Ümit, 2014: 63). Anadolu Üniversitesi Yayınları’ndan çıkan *“Karagöz Akademisi”* kitabı, özellikle çizgi roman tarzıyla ve *“Hacivat ve Karagöz”* arasındaki diyaloglarla matematik öğretimi çok daha olay bir şekilde yapılabilmektedir (Koçak, 2009). Eğitim programları ile günümüz eğitim teknolojilerine uyumlu hâle getirilen Karagöz oyunundan diğer dersler için de faydalanılması, eğitim açısından hayati öneme sahiptir.

Sonuç ve Öneriler

- ❖ Tarihi çok eskilere dayanan Karagöz; güldürürken düşündüren, analitik bakış açıları ortaya koyan, eleştiri ve mizahı bir araya getirip birleştiren, bütünleştiren, kültürel değerlerimizle yoğrulmuş Geleneksel Türk Tiyatrosu ürünlerindedir. Karagöz; eğlence, sevinç gibi duyguları ve eğitim gibi değerleri bünyesinde barındıran, millî kültürün bölünmez bütünlüğünü temsil eden, milletimizin kültürel değerlerini günümüze aktaran temel öğelerimizdendir. *“Karagöz ve Hacivat’ın karşılıklı anlatamama ve anlaşamama sendromu, Türkçe öğretimi amacıyla yana yazılmış olan birçok ders kitabında sıkça yer almaktadır. Buradan yola çıkarak yapılan eğretilerde Karagöz halkı, Hacivat ise aydın kesimi sembolize eder. Bu değeri öğrencilere taşıması ve farklı sözcüklerin halk tarafından anlaşılamayacağını belirtmesi açısından Karagöz Hacivat metinleri, Türkçe öğretimi ve kültür aktarımı için çok önemlidir”* (Uysal, 2010: 888).
- ❖ Karagöz; dil ve millî kültür hazinelerinin aktarımında eğitsel anlamda önemli rol oynamaktadır. Mizah unsurlarıyla özellikle çocukların eğitiminde aktif olarak kullanılmaktadır. Topluma ayna tutan bir temaşa sanatımızdır. Halkın söyleyemediği anlatamadığı birtakım duygu ve düşünceler perde gerisinde hayalci tarafından dile getirilir. Batılılaşma ve teknolojik gelişmeler neticesinde birtakım değerlerimizin yok olmaya yüz tuttuğu bir dönemde sahip olduğumuz bu değerlerin layık olduğu şekilde ilgi görmesi ve eğitimde kullanılması, hem dil gelişimi hem de kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarımında işlevsel olarak kullanılması sağlanmalıdır.
- ❖ Toplum olarak birçok değerimize sahip çıkmadığımız için bu değerler ya elimizden uçup gitmekte ya da yok olmaktadır. Değerlerimizin yok olmasını engellemek, onları koruyup kollamak birey olarak hepimizin görevi olmalıdır.

“Belki çağımızın yeni taşlama ve hiciv unsuru stand-up gösterileri olabilir ve onlar görevlerini başarıyla yerine getirebilirler. Televizyon ve internet çağında Karagöz kendine yer bulamayabilir. Bunların hepsinin gelişen teknoloji ile birlikte yaşanması çok doğaldır. Fakat bunlarla birlikte bizim sahip çıkmadığımız değerlerimize başkalarının sahip çıkması da doğal olacaktır. Örneğin; Mısır’daki kuklanın adı Aragöz, Romanya’dakinin Caraghios, Yunanistan’dakinin ise Karaghiosis ile Hatziavatis’dir. Bu ülkelerdeki diğer tipler ve karakterler de bizimkinin bir versiyonu şeklindedir” (Çolakoğlu, 2006: 548). Yunanlılar’ın yakın zamanda “Geleneksel Yunan gölge oyunu kahramanı” (URL-1) gibi söylemlerle Karagöz’ü -milli değerimizi, gölge oyunumuzu-sahiplenmeye kalkışmaları, bu oyunun kültürel değer olarak ne kadar önemli olduğunun ve korunmasının gerekliliğini bir kez daha ortaya koymuştur.

- ❖ Türkçe dersinin amaçlarının gerçekleştirilmesinde, Karagöz oyunu, mizah öğeleri itibarıyla motivasyonu sağladığı için stratejik olarak daha fazla kullanılmalıdır. Özellikle değerler eğitiminin verilmesinde Karagöz oyunundan daha fazla yararlanılabilir. Ayrıca dil öğrenme alanları olan okuma, dinleme, konuşma ve yazma gibi birtakım temel dil becerilerinin ediniminde yardımcı kaynak araç işlevlerinde daha fazla yararlanılabilir. Türkçe öğretiminde argolardan arındırılmış; fakat öz itibarıyla orijinal hâliyle kalmış Karagöz’den istifade edilmelidir. Türkçe dersi öğretim programındaki Karagöz, işlevsel olarak etkinlikler yönünden çeşitlendirilmeli ve zenginleştirilmelidir. Özellikle toplum tarafından özümsemiş olan bu gölge oyunu, mizah öğelerinin yardımıyla dil öğretiminde bir program geliştirilmek suretiyle kullanılabilir.
- ❖ Türkiye’de matematik öğretiminde kullanılan “Karagöz Akademisi” örnek bir uygulamadır. Türkçe öğretiminde Karagöz oyunu kullanılmakla birlikte işlevsel olarak etkin bir şekilde kullanılmamaktadır. Türkçe öğretiminde başta dil bilgisi olmak üzere yazım kuralları, yazılı anlatım ve sözlü anlatım derslerinde “Karagöz” odaklı, eğitim amaçlı programlar geliştirilerek dil öğretimi, görsel öğeler ve oyunların yardımıyla daha kolay şekilde gerçekleştirilebilir. Bu konuda Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu koordineli olarak çalışabilir.

KAYNAKÇA

AND, M. (1967). Karagöz ve Ortaoyununda Kişiler ve Kişileştirmeler, *Türk Dili Dergisi*, C.XVI. Sayı:184-186.

AND, M. (1983). *Türk Tiyatrosunun Evreleri*. Ankara: Turhan Kitabevi.

BAKŞAN, Z. M. (1973). *Çocuklara Karagöz*. İstanbul: Milliyet yayınları

BÖREKÇİ, M., ve TEPELİ, Y. (2013). İşlevsel Dilbilim Yaklaşımıyla Türkçede Sözcük Türleri Üzerine. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(7), 93-102.

ÇOLAKOĞLU, G. (2006). Gelenekten Beslenen Karagöz. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 46, Ankara.

DEMİR, T., ve ÖZDEMİR, B. (2013). Türkçe Eğitiminde Karagöz/Gölge Oyunlarıyla Değer Öğretimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, Değerler Eğitimi Merkezi, C. 11, No. 25, 57-89.

ELİUZ, Ü. (2008). Toplumsal İroni Bağlamında Karagöz, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/2*.
www.turkishstudies.net.
Doi Number :<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.299>

GÜLSOY, T., ve UÇGUN, D. (2013). 6. Sınıf Öğrencilerinin Kelime Hazinesinin Geliştirilmesinde Eğitsel Oyunların Etkisinin İncelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13*, p. 943-952. www.turkishstudies.net.
Doi Number :<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6102>

GÜVEN, O. (2008). Politik İdeolojinin İcat Ettiği Gelenek: Karagöz. *Millî Folklor*, Yıl:20, Sayı: 79.

KARASAR, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

KAVCAR C., KAYA Z., GÜRGEN, İ., PİLANCI H., BELET Ş. D. (EDİTÖR), GİRMEN P.(2013).*Türkçe Yazılı Anlatım*.
Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

KOÇAK, Ş. (2009). *Karagöz Akademisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

KUDRET, C. (1968). *Karagöz*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

MADEN, S.(2010). Türkçe Öğretiminde Drama Yönteminin Gerekliliği. *TÜBAR-XXVII*.

MEB (2006a). *Orta Öğretim Spor Liseleri Eğitsel Oyunlar Dersi 12. Sınıf Öğretim Programı*, Ankara: MEB Yayınları.

MEB (2006b). *İlköğretim Türkçe Dersi(6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.

MENEK, S. (2011). *Ünver Oral'ın Karagöz Metinlerindeki Kültürel ve Eğitsel Unsurlar*, Atatürk Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

MUTLU, M. (1995). Karagöz. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Araştırmaları Dergisi*.

NÜZHET, S. (1930). *Türk Temaşası (Meddah, Karagöz, Ortaoyunu)*. İstanbul: Matbaa-Ebüzziya

SAKAOĞLU, S. (2003). *Türk Gölge Oyunu Karagöz*. Ankara: Akçağ Yay.

SEVİLEN, M. (1969). *Karagöz*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

UYSAL, B. (2010). Eğitim Aracı Olarak Edebî Metinler ve "Bilmece" Metni Üzerine Bir İnceleme. *International*

Online Journal of Educational Sciences, 2 (3), 883-904.

ÜMİT, M. N. (2014). Çadırlardan Saraylara Türk Tiyatrosunun Sahneleri. *Art-Sanat* S(1).

YUSRA, M. (2011). *Karagöz İle Hacivat (Anonim)*. İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.

URL-1, <http://haber10.com/haber/522807/#.U8aQuGlrPGw> erişim tarihi: 23.07.2014